

SARI UYGURCADA AD YAPIMI

Özlem AYAZLI¹

ÖZET

Bu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti'nde konuşulan Türk dillerinden biri olan Sarı Uygurcadaki addan ad ve eylemden ad yapan ad yapım ekleri üzerinde durulmuştur. Bütün bu ekler, Sarı Uygurcadaki görev ve işlevlerine göre ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yazılı bir dili olmayan Sarı Uygurcaya ait söz varlığı Malov, Tenişev, Todayeva gibi Sarı Uygurca üzerine çalışmış Türkologların çalışmalarından derlenerek oluşturulmuştur. Bazı Türkologlar tarafından Sarı Uygurcanın Şorca, Tuvacaya ve Güney Sibiryada konuşulan diğer bazı Türk dilleriyle yakından ilgili olduğu dile getirilmiştir. Bu yüzden bu çalışmada, Sarı Uygurcanın ad yapımı Sibiry grubu Türk dilleri ile karşılaştırılmış ve Sarı Uygurcanın ad yapımı bakımından Sibiry dili özellikleri taşıdığı morfolojik olarak tanıklanmıştır. Sarı Uygurcaya ait addan ad yapan ondört ve eylemden ad yapan onaltı ek incelenmiştir. Sonuç olarak, Sarı Uygurcada en işlek addan ad yapım ekinin sıfat yapan +lığ ve türevleri olan +dığ, +nığ, +tığ ekleri, en işlek eylemden ad yapım ekinin ise -ma/-me, -ba/-be, -pa/-pe olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sarı Uygurca, ad yapımı, addan ad yapımı, eylemden ad yapımı

NOMINAL DERIVATION IN YELLOW UYGHUR

ABSTRACT

In this paper, it was focused on nominal derivational affixes, the formation of denominal nouns and the formation of deverbal nouns in Yellow Uyghur that is one of the Turkish languages spoken in the Republic of China. All these suffixes were analyzed in detail according to their functions in Yellow Uyghur. The vocabulary of Yellow Uyghur, written language of which does not exist, was built upon the works of Turkologists such as Malov, Tenishev, Todayeva who worked on Yellow Uyghur. It was claimed by some Turkologists that Yellow Uyghur is closely related to Shor, Tuvan and some other Turkic languages spoken in South Siberia. Therefore, nominal derivation of Yellow Uyghur was compared with Siberian Turkic languages and it was illustrated in this paper that Yellow Uyghur carries morphological features of Siberian languages. Fourteen affixes for formation of denominal nouns and sixteen affixes for formation of deverbal nouns that belong to Yellow

¹ Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, civelek.o@gmail.com.

Uyghur were investigated. Consequently, the most widespread formation of denominal nouns were identified as +lıg and its variations +dıg, +niğ, +tığ and the most widespread formation of deverbal nouns were identified as -ma/-me, -ba/-be, -pa/-pe.

Key words: *Yellow Uyghur, nominal derivation, the formation of denominal nouns, the formation of deverbal nouns.*

1. Giriş

Sarı Uygurlar, Çin'de yaşayan küçük gruplardan biridir. Nüfusları 1982 sayımlarına göre 10.569, 1990 sayımına göre ise 12.297 kişi olarak kaydedilmiştir. Bugünkü nüfusları ise 4500 civarındadır. Sarı Uygurların yaşadığı özerk Sunan Yogur bölgesi, Çin'in Gansu eyaletindedir. Uygur Kağanlığının yıkılışından sonra Sarı Uygurların güneye Gansu bölgesine inerek Gansu Uygur Kağanlığını kurduğu düşünülmektedir.

Sarı Uygurlar Çinliler, Moğollar ve Tibetliler ile alışveriş içerisinde olup onların tesiri altında kalmışlardır. Bu durum Sarı Uygurların dillerine de yansımıştır. Yogurlar başlıca üç dil konuşmaktadır: Sarı Uygurca (Batı Yogur), Moğolca (Doğu Yogur) ve Çince. Sunan Yogur bölgesinin batısında Yogur dili yani Sarı Uygurca konuşulurken aynı bölgenin doğusunda Moğolca konuşulur ve dolayısıyla buradaki Uygurlar Moğollaşmıştır. Doğu Yogurlar Moğolca dışında Çince de konuşmaktadır. Doğu (Moğolca) ve Batı Uygur (Sarı Uygurca) dillerinin her ikisini de konuşabilenlerin sayısı çok azdır (*Cunğodiki Türki Tiller*, 1987: 244). Çağdaş yazılı bir dile sahip olmayan Uygur öğrenciler, bugün Çince okuyup yazmaktadır, ortak dil ise Çince olmuştur.

Türk dillerinin sınıflandırmasında -z- grubu Türk dilleri arasına giren Sarı Uygurca, bu grubu giren Türk dillerinden Hakasçanın bir diyalekti olan Şorcaya yakındır. Hahn, Sarı Uygurcanın Şorca ve Güney Sibirya'da konuşulan bazı Türk dilleriyle çok yakından ilgili olduğunu dile getirmiştir (Hahn, 1998: 398). Claus Schönig ise Sarı Uygurcanın Sayan Türkçesine özellikle de Tuvacaya yakın olduğunu ifade etmiştir (Schönig, 1997: 124). Nugteren ve Roos, bütün Sibirya dillerinde olduğu gibi Sarı Uygurcada da *sız ekinin yokluğunun Moğolca etkisine bağlanabileceğini dile getirmişlerdir. *sız ekinin arkaik bir kalıntı olarak Sarı Uygurcada ve diğer Sibirya dillerinde şu sözcüklerde yaşadığını ifade etmektedirler: *ennis* "dar" < **e:nsiz*; Hakasça *öksis* ~ *ökis*, Şorca *öksüs*, Tofaca *ö'skü* "öksüz" < **ögsüz* (**ög* "anne"), Sarı Uygurca *sanıs* "ucuz" **sa:nsiz* (Nugteren ve Roos, 2006: 119 § 5.2.). Bu yüzden bu

çalışmada, Sibiryra grubu dil özellikleri gösteren Sarı Uygurcadaki ad yapım ekleri Sibiryra grubu Türk dilleri ile karşılaştırılmıştır. Sarı Uygurcanın Sibiryra dili özellikleri taşıdığını morfolojik olarak tanımlamak amaçlanmıştır. Çalışmada, Sarı Uygurcadaki Addan Ad Yapan Ekler, Eylemden Ad Yapan Ekler ad yapım ekleri üzerinde durulmuştur.

2. Addan Ad Yapan Ekler

2.1. +Ak

Türk dillerinin birçoğunda yaşayan bu ek, küçültme ve sevgi ifade eden adlar türetme işlevini üstlenmektedir. Kanonov, adlarda çoğu zaman gövde olarak kullanılan küçültme eklerinin işlev benzerliğine veya nesne görevinin benzerliğine yahut da görünüşüne göre yeni bir anlam kazandığını dile getirir (Kononov, 1969: 83). Erdal, Eski Türkçeden beri kullanılan *+ak* ekinin insan adından hayvan adları yapabileceğini dile getirir: *oglak* “küçük keçi (< *ogul+ak*)”, *merdek* “ayı yavrusu” (Far. *merd* “insanoğlu” *+ek*). Ayrıca ekin, hayvan adından başka bir hayvan adı da oluşturabileceğini ifade eder: *adgırak* “antilop” (< *adgır* “aygır” *+ak*). Bunun dışında Erdal, bu ekle türetilmiş Eski Türkçe şu örnekleri verir: ET *başak*, *çanak* (Çin. 盞 *zhan* “küçük kupa, fincan” *+ak*), *yolak* “kırlardaki küçük yol”, *yulak* “küçük su pınarı”, *sişek* “uçan küçük böcek, sinek (< *siş* “vızlama sesi)”, *özek* “omurilik; ağacın çekirdeği”, *yundak* “gübre, özellikle at gübresi” (Erdal, 1991: 40 ve ötesi). *+Ak* eki, Sarı Uygurcada ise şu sözcüklerde tespit edilmiştir: *baş+ak* “başak”, *cın+ak* (Çin. 盞 *zhan* “küçük kupa, fincan” *+ak*) “çanak”, *öz+ek* “merkez, çekirdek”, *uğlak* ~ *ulğak* “keçi” (< *uğul+ak*), *yındağ* ~ *yondağ* ~ *yimdak* ~ *yuntağ* “koyun, at gübresi”. Sarı Uygurca *yındağ* ~ *yondağ* ~ *yimdak* ~ *yuntağ* sözcüğü ET *yundak* “gübre” (ED 947a) sözcüğünün denklidir.

+ak eki, Hakaşçada *+ah* /*+ek* biçimindedir: *ashın+ah* “az, azıcık” (< *azhın* “yalnız, tek”), *aşmar+ah* “küçük ambar, depo”, *hazan+ah* “küçük kazan” örnekler için bk. HakTS, Altaycada ek, *+ak* /*+ek* biçimindedir. *kum+ak* “kum”, *ösküz+ek* “küçük öksüz” (< *ösküs* “öksüz”), *koyon+ok* “küçük tavşan” Altayca örnekler için bk. Dilek, 2012: 1019. Yakutçada ek, *+ah* biçimindedir: *kum+ah* “kum” (TSa 169), *kuraan+ah* “kurak” (YakRS 191) (< *kuraan* “kuraklık”). Yakutçada ekin diğer dillerde olduğu gibi küçültme işlevi açık değildir. Tuvacada ek, *+Ak* biçimindedir: *ool+ak* “oğulcuk” (TuW 227), *koygun+ak* “tavşancık” (TuW 206).

2.2. +çl, +çl

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan *+çl* eki (Erdal, 1991: 110) iş ve meslek adları yapan ya da bir işi sürekli yapan

anlamında adlar türeten bir ektir. Erdal ekin Eski Türkçeye ait işlevlerini şu şekilde sınıflandırır: İnsanları tanımlayan hareketlerden adlar türetir: ET *avcı* “avcı”, *oyunçu* “oyuncu”, *yelviçi* “büyücü”, *bedizçi* “dekoratör”, *sığıt+çı* “yas tutan kişi”, *toñuzçu* “domuz avlayan kişi”, *balıkçı* “balık avlayan kişi”, *keyikçi* “geyik avlayan kişi”, *kuşçu* “kuş avlayan kişi”. Kişilerin yaptığı işlerden meslek adı türetir: *altunçu* “kuyumcu”, *sasıçı* “çömlekçi”, *ıgaççı* “marangoz”, *temirçi* “demirci”. Öğüt veren nasihat eden kişileri ifade eder: *nomçu* “öğretiyi açıklayan kişi”, *törüçi*. Kişilerin, karakterlerini ve mizaçlarını tanımlar: *küniçi* “kıskaç kimse”, *buyançı* “fazilet erdem, sahibi kişi”. Ayrıntılı bilgi için bk. (Erdal, 1991: 110 ve ötesi). Sarı Uygurcada ekin hem +cl hem de +çl biçimi tespit edilmiştir. Ekin bazen ünsüz uyumuna uymadığı görülmektedir. +cl, +çl ekinin Sarı Uygurcada tespit edilen işlevleri şunlardır:

a. Meslek adı yapar: *a^{ht}+çı* “seyis”, *emçi* ~ *emçi* “hekim, doktor”, *koy+çı* “çoban (koyun çobanı) (< *koy* “koyun”), *kus+çı* “çoban (sığır çobanı)” (< *kus* “sığır”), *lomak+çı* “hikâye anlatan kişi, hikâyeci” (< *lomak* “hikâye, anlatı”), *mal+ci* “çoban”, *oğur+çı* “hırsız” (< *oğur* “hırsız”), *pıtık+çı* “kâtip” (< *pıtık* “kitap; mektup”), *pudığ+ci* “öğretmen”, *sadığ+ci* “satıcı, tüccar” (< *sadığ* “ticaret”), *tergen+ci* “arabacı” (< Moğ. *tergen* “tekerlek”), *yiğaş+çı* “marangoz” (< *yiğaş* “ağaç”), *yır+ci* “şarkıcı” (< *yır* “şarkı”), *yut+çı* “at çobanı, seyis” (< *yut* “at”).

b. Bazen de kişiye ait bir özelliği gösteren, bir şeye düşkün olmayı anlatan adlar türetir: *baş+çı* ~ *paş+çı* “başkan, lider” (< *baş* ~ *paş* “baş, kafa”), *ere^hpçi* “karı-koca (çift)” (< *er* “erkek” + *epçi* “kadın”), *k^hayak+çı* “kaymağı seven, kaymağa düşkün” (< *k^hayak* “kaymak”), *toy+çı* “misafir” (< *toy* “ziyafet, eğlence”).

Hakasçada ek, +cı /+cî, +çı /+çî biçimindedir: *çaa+ci* “savaşçı”, *mal+ci* “çoban”, *ip+çî* “kadın”, *im+cî* “doktor” (Arıkoğlu, 2012: 1094), Altaycada +çı / +çî biçimindedir: *üredü+çı* “öğretmen”, *biçe+çı* “dansçı”, *uyku+çı* “uykucu”, Tuv. *añ+çı* “avcı”, *balık+çı* “balıkçı” *dayın+çı* “savaşçı, militan” örnekler için bk. TuW. Yakutçada ünlü ve ikiz ünlüden sonra +hlt, k’den sonra +slt ~ +çlt; p, s, t’den sonra +çlt, l, r, y’den sonra +clt, m, n, ŋ’den sonra +yit eki görülür: *il+cit* “elci”, *balık+sıt* “balıkçı”, *ıal+cit* “misafir”, *bul+çut* “avcı”, *ıria+hıt* “şarkıcı”, *tiin+yit* “sincap avcısı” örnekler için bk. YakRS 578.

2.3. +çAr

+çAr eki, hayvan adlarına gelerek onları küçültmek için kullanılır: *puka+çar* “erkek buzağı” (< *puka* “boğa”). *tuki+çer* “üç

yaşında küçük dana" (< *tuki* "üç yaşında dana"). Ekin ayrıca *oşka+çar* "yaşlı adam" (Roos, 2000: 78) sözcüğünde de yaşadığı görülür.

2.4. +çIk, +cAk

Sarı Uygurca *+çık* ve *cAk* eki, Eski Türkçe *+(X)çUk* küçültme ekinin denklidir. Erdal, *+(X)çUk* ve *+çAk* ekini, *+(X)ç* ekinin genişletilmiş biçimi olarak çözümler. Ekin, Orta Farsça ve Soğdca küçültme eki olan *+ıçak*'tan ödünçlenmiş olabileceğini dile getirir (Erdal, 1991: 46). Sarı Uygurcada hayvan adlarına gelerek küçültme anlamı katan *+çık* eki ile türetilmiş sözcükler şunlardır: SUyg. *e^{hr}kıçık* "iğdiş edilmiş küçük koç veya erkek keçi" (< *e^{hr}kış* "iğdiş edilmiş koç" + *çık*) (Roos, 2000: 78). Eklerin nesne adı yaptığı da görülmektedir: SUyg. *kavaçık* "küçük çanta (içine tütün konulup kemere bağlanan)" (**kava+çık*), *oyın+cık* "oyuncak" (< *oyın* "oyun, şaka"), *karın+cak* "koyunun karın zarından (süt için) yapılmış küçük kesecik" (< *karın* "karın").

Addan ad yapan bu küçültme eki Altaycada *-çAk*, Hakasçada *-(l)cAk*, Sayan Türkçesinde *-çIk* biçiminde görülür: Alt. *ül+çak* "küçük erkek çocuğu", Tuv. *xöl+çük*, Tofaca *hölçük* "küçük göl" (Schönig, 1998: 407). Hak. *çın+ıcah* "küçük Çinli", *çol+ıcah*, "küçük yol", *hurt+ıcah* "kurtçuk", *ayna+cah* "küçük şeytan, cin" (< *ayna* "şeytan, cin"). Alt. *çiyü+çek* "küçük bir çizgi (< *çiyü* "çizgi")", *kıska+çak* "kısacık", *cuka+çak* "incecik". Yak. *+çık/+çık*, *+çuk/+çük* *albn+çık* "küçük şeytan", *çuoraan+çık* "küçük çan" (Kirişcioğlu, 2012: 1242).

2.5. +dın/+tın

Ek, Eski Türkçede *+dXn* (Erdal, 1991: 155) biçiminde görülen ve günümüz dillerinde işlek olmayan addan ad yapım ekidir. Eski Türkçede bu ekle türemiş sözcükler şöyledir: *aydın* "ay ışığı", *kordun* "yoğurt mayası", *otun* "odun" (**ot+dun*), *uldun* "ayak tabanı". Addan ad yapan bu ek, Sarı Uygurcada birkaç örnekte karşımıza çıkmaktadır: SUyg. *ay+dın* ~ *aytın* "ay, ay ışığı" (< *ay* "ay"), *odin* ~ *odın* "odun" (**ot+dun*), *uhl+dın* "taban". krş. Tuv. *+dın*: *ay+dın* "ay ışığı" (TuvRS 47), Alt. *ay+dın* "ay ışığı" (ATS 31).

2.6. +dırık

Marcel Erdal, Eski Türkçede *+dUrXk* olarak görülen bu eki, insan ve hayvan vücutlarının belirli bölümleriyle ilgili nesne adları yapan bir ek olarak açıklar: *boyunduruk* "boyunduruk", *burunduruk* "burun kısıncı", *oğulduruk* "döl yatağı", *sakalduruk* "şapkanın düşmemesi için çene altından geçirilerek bağlanan ipekten örülmüş ip", *kömlüdürük* "at göğüslüğü", *közündürük* "göz ağrıdığında veya kamaştığında üzerine konulan atkuyruğundan yapılmış bir dokuma kumaş" (Erdal, 1991: 104 ve ötesi). Türk dillerinde işlek olarak görülmeyen bu ekin daha çok küçültme işlevinde kullanıldığını

görülmektedir. Söz konusu ekin küçültme işlevi için bk. (Kononov, 1968: 83-84.) Zeynep Korkmaz ekin, *n* ve *r* ile sonuçlanan insan ve hayvan adlarına gelerek “tutan, durduran” anlamında işin yapılmasını sağlayan araç, gereç vb. adlar türettiğini dile getirir (Korkmaz, 2009: 46). Sarı Uygurcada ekin az sayıda örnekte nesne adı yaptığı tespit edilmiştir: *min+dırık* “kapı mandalı” (< *min* Çin. 门 *mén* “kapı”), *moen+dırık* “yaka” (< *moen* ~ *moin* “boyun”). krş. Hak. +*dırık*: *moy+dırık* “yaka” HakRS 108, *sağal+dırık* “şapkanın çene altından geçen bağı” HakTS 416

2.7. +ge

Türk dillerinde işlek olmayan bu ek, Sarı Uygurcada da yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir: *üz+ge* “başka” (< *üz* “kendi”). krş. Tuvaca *öske* (TuW 236); Hakasça *öske* (HakTS 352); Altayca *öskö* RusAS 149.

2.8. +gı/+ğı, +kı+, +go/+ğo

Eski Türkçeden beri görülen bu ek, bulunma, bağlılık ve belirli bir zamanı bildiren daha çok yer ve zaman sıfatları türetir. Eski Türkçe +*KI* eki yer zarflarıyla birlikte kullanılmaktaydı: *içreki* “içindeki”, *kuryaki* “batıdaki”, *yıryaki* “kuzeydeki”, *öñreki* “doğudaki” (Tekin, 2000: 140-141). Ekin, Sarı Uygurcada tespit edilen işlevleri şunlardır:

a. Zaman bildiren adlara gelerek niteleyici adlar türetir: *am+kı* “çağdaş, yakındaki” (< *am* “hemen, şimdi”), *buğın+Gı* ~ *piğın+ğı* “bugünkü” (< *buğın* ~ *piğın* “bugün”), *erti+kı* ~ *erte+gi* ~ *erti+go* “eski, önceki”, *guz+gı* “güzün” (< *guz* “güz”), *kıs+kı* “kışın” (< *kıs* “kış”), *pırın+gı* “önceki, evvelki” (< *pırın* “önce”), *pıhtır+kı* “çok eskiden” (< *pıhtır* “uzun zaman önce”), *tağın+ğo* “yarınki”, *tağgar+kı* “sabahki”, *yiğir+kı* “akşamki”.

b. +*dA* bulunma durum ekiyle birleşerek niteleme sıfatları yapar: *a^hltırında+kı* “bir şeyin altında bulunan, altındaki” (< *a^hltır* “alt, aşağı”), *yanda+ko* “yanındaki” (< *yan* “yan”, taraf), *yakasında+ko* “yukarıdaki”, *yüde+gi* “evdeki” (< *yü* “ev”), *yuzde+ko* “yüzdeki”

c. Zamirlerle birlikte kullanılabilir: *anıñ+ki* “onunki”.

d. Yer-yön zarflarıyla birlikte kullanılır: *artka+ko* “batıdaki” (< *art* “batı”).

Ek, Altaycada ek +*gı/+gi*, +*kı/+ki* biçimindedir: *kış+kı* “kışın”, *keçe+gi* “dünkü”, *ozo+gı* “eski zamandaki” (Dilek, 2012: 1020); Hakasçada +*hı/+kİ*, +*ğı/+gİ* biçimindedir: *purun+gı* “geçen yılki”,

püün+gî “bugünkü”, *ças+hı* “ilkbahar” (Arıkoğlu, 1095), Tuvaca *am+gı* “bugünkü, hazır, şimdiki” (TuW 74), Yakutçada ek, *s* ve *t*’den sonra *+kı/+ki*, *+ku* /*+kü*; *n* ve uzun ünlülerden sonra *+ŋı/+ŋi*, *+ŋu* /*+ŋü*; *r* ve *l*’den sonra *+gı/+gi*, *+gu* /*+gü* biçiminde görülür: *künüs+kü* “gündüz, gündüzki” (YakRS 198), *bıyıl+gı* “bu yılki” (YakRS 91), *bügün+nü* “bugünkü” (YakRS 88), *kiehee+ni* “akşamki” (YakRS 170), *üöhe+ŋi* “yukarı” (YakRS 456).

2.9. +kAr

Eski Türkçede *+gArU* biçiminde görülen bu yön gösterme ekinin Sarı Uygurcadaki denkliği *+kAr* ekidir. Az sayıda sözcükte tespit edilen bu ekin Sarı Uygurcada yer-yön zarfı oluşturduğu görülmektedir: *iş+ker* “içeri” (< *iş* “iç”), *tas+kar* “dışarı” (< *tas* “dış”). Ekin bazen zaman zarfı da oluşturduğu görülmektedir: *sonkar* “sonra” (< **soŋgaru*), *taŋkar* “sabah, tan vakti” (**taŋgaru*). (Nugteren ve Roos, 2006: 118). Krş. Tuvaca *daş+kaar* “dışarı” (TuW 134), *iş+keer* “aşağı; içeri” (TuW 185). Yakutça *tahıgar* “yanında, yakınında” (< *tas* “dış”) (YakRS 378), *ihiger* “içinde, içeride” (< *is* “iç”) (YakRS 155).

2.10. +lıġ, +dıġ, +nıġ, +tıġ

Eski Türkçede *+lXg* (Erdal, 1991: 139 ve ötesi) biçiminde görülen bu ek, adlara gelerek aitlik, sahiplik ifade eden niteleme adları yapar. Sarı Uygurcada kullanılan işlek sıfat yapım eklerinden biridir. Ünlüyle ve *ğ*, *r*, *l* ünsüzleriyle biten sözcüklere *+lıġ* eki getirilir: *a^hltıncı+lıġ* “altıncı” (< *altıncı* “altıncı”), *aġıl+lıġ* “aynı köyden”, *aġır+lıġ* “değerli”, *aylıġ* “hamile” (< *ay* “ay”), *azıġ+lıġ* “sivri azı dişine sahip; köpek dişli (fil için)”, *göñil+lıġ* “gönüllü”, *çaġ+lıġ* “uygun zaman” (< *çaġ* “zaman”), *kezġi+lıġ* “giysili, kıyafetli”, *mal+lıġ* “mallı”, *oy+lıġ* “bozkırlı, bozkırda yaşayan” (< *oy* “vadi, bozkır”), *peġ+lıġ* “lider, başkan”, *pınşı+lıġ* “güçlü” (< *pınşı* “güç”), *saġal+lıġ* “aksakallı” (< *saġal* “sakal”), *saġ+lıġ* “sağlıklı, sağmal” (< *saġ* “sağlıklı”), *suçiġ+lıġ* “dindar” (< *suçiġ* “dindar kalp”), *sumal+lıġ* “kaplı” (< *sumal* “kap”), *şocı+lıġ* “sandıklı”, *taġar+lıġ* “kaplı”, *ton+lıġ* “kürkü” (< *ton* “kürk”), *tuy+lıġ* “çift” (< *tuy* “çift”), *ulaġ+lıġ* “at arabalı”, *yama+lıġ* “yamalı”, *yavtal+lıġ* “iş sahibi” (< Moğ. *yavtal* “iş”),

j, *z* sesi ile biten sözcüklere *+dıġ/+dıġ* eki getirilir: *şaj+dıġ* “bayan” (< *sac* ~ *şaç* ~ *şaj* “saç”), *yüz+dıġ* “yüzlü”, *köz+dıġ* “gözlü”. *k* sesi ile biten sözcüklere de *+dıġ* ekinin getirildiği görülür: *aġırık+dıġ* “hasta olan kişi”, *şuk+dıġ* “hamile” (< *şuk* “yük”)

t, *k*, *ğ*, *s*, *ş* ünsüzleriyle ile biten sözcüklere *+tıġ* eki getirilir: *karıs+tıġ* “karışlı”, *at+tıġ* “atlı; süvari”, *azaġ+tıġ* “ayaklı”, *as+tıġ* “erzağı olan, erzaklı” (< *as* “ağırlama, ikram, şölen”), *çot+tıġ* “kızgın, dargin” (< *çot* “kavga, gürültü”), *erk+tıġ* “güçlü” (< *erk* “güç”),

karak+tiğ “gözlü” (< Moğ. *karak* “göz”), *kempeş+tiğ* “süslü”, *kulaştırğ* “kulaçlı” (< *kulaş* “kulaç”), *menek+tiğ* “paralı” (< *menek* “para”), *monuş+tiğ* “boynuzlu”, *paş+tiğ* “lider, başkan”, *perik+tiğ* “şapkalı” (< *p^herik* “şapka”), *pıt+tiğ* “ayaklı” (< *pıt* “ayak”), *soyiş+tiğ* “sevinçli, kutlu”, *temtek+tiğ* “izli” (< Moğ. *temtek* “iz, eser”), *terik+tiğ* “ağaçlı”, *tıs+tiğ* “dişli” (< *tıs* “diş”).

m, *n*, *η* ünsüzleriyle biten sözcüklere *+niğ* eki getirilir: *a^hltın+niğ* “altınlı”, *çan+niğ* “canlı” (< *çan* “can”), *kolom+niğ* “taylı” (< *kolom* “tay”), *nan+niğ* “zor, sıkıntı” (< *nan* “zorluk”), *purқан+niğ* “Budalı”, *şaη+niğ* “grup halinde”, *şın+niğ* “derin” (< *şın* “derinlik”), *tegermen+niğ* “değirmenli” (< *tegermen* “değirmen”), *yılan+niğ* “yılanlı” (< *yılan* “yılan”).

Bir -z- dili olan ve Sibirya grubu dil özelliği taşıyan Sarı Uygurcada görülen addan ad yapan bu ekler Hakasçada da görülür. Sarı Uygurca gibi Hakasçada da sonu ünlüyle biten veya *l*, *r*, *ğ* ile biten sözcüklerden sonra ek *+lıg* /*+liğ* biçiminde görülürken sonu *m*, *n*, *η* ile biten sözcüklerden sonra *+niğ* / *+niğ*, *t*, *s*, *h*, *p* ile biten sözcüklerden sonra ise *+tiğ* / *+tiğ* görülmektedir: *mal+liğ* “hayvanı olan”, *aar+liğ* “pahalı, değerli, önemli” (< *aar* “değerli, önemli”), *tağ+liğ* “dağlı”, *sağ+liğ* “güçlü, kuvvetli, (< *sağ* “güç, kuvvet”), *ay+liğ* “hamile, gebe” (< *ay* “zaman”), *sağal+liğ* “sakallı” (< *sağal* “sakal”), *ügreğiğ+liğ* “bilgili, tahsilli”, *aldağ+liğ* “çabuk kanan, çabuk inanan” (< *aldağ* “kandırma, inandırma, ikna etme”), *aal+liğ* “köylü” (< *aal* “köy”), *hayındı+liğ* “dikkatli” (< *hayındı* “dikkat, özen”); *alın+niğ* “borçlu, borcu olan” (< *alın* “borç”), *hulun+niğ* “kulunlu, kulunu olan” (< *hulun* “at veya eşek yavrusu”), *ton+niğ* “kürklü” (< *ton* “kürk”), *altın+niğ* “altınlı” *azah+tiğ* “ayaklı”, *ağas+tiğ* “ağaçlı” (< *ağas* “ağaç”), *alıp+tiğ* “alplik, yiğitlik”, *at+tiğ* “adlı, isimli; atlı atı olan”, *müüs+tiğ* “boynuzlu” (< *müüs* “boynuz”). Hakasça örnekler için bk. HakTS. Tuvacada ünlülerden ve *y*, *g*, *r* ünsüzlerinden sonra *+lıg* /*+liğ*, *+lug* /*+lög*; *m*, *n*, *η*’den sonra *+niğ* /*+niğ*, *+nug* /*+nög*; *l* ünsüzünden sonra *+diğ* /*+diğ*, *+dug* /*+dög*; ötümsüzlerden sonra *+tiğ* /*+tiğ*, *+tug* /*+tög* görülür (Arıkoğlu, 2012: 1164). *küş+tüg* “güçlü”, *a’t+tiğ* “atlı”, *hıl+dıg* “telli, kıllı”, *ak+tiğ* “masum, suçsuz” *dag+liğ* “dağlı”, *hadıη+nıg* “kayınlı, kayın ağaçlı”, *herek+tiğ* “gerekli” Tuvaca örnekler için bk. TuW. Yakutçada ünlü ve *l*’den sonra *+laax* /*+leex*, *+loox* /*+lööx*, ötümsüzlerden sonra *+taax* /*+teex*, *+toox* /*+tööx*, *m*, *n*, *η*’den sonra *+naax* /*+neex*, *+noox* /*+nööx* gelir: *tıa+lax* “ormanlı”, *bıtık+taax* “sakallı, bıyıklı”, *calın+naax* “heyecanlı”. (Kirişcioğlu, 2012: 1241).

2.11. +lık, +dık, +tık

Eski Türkçe *+lXk* (Erdal, 1991: 121) biçiminde işlek olarak görülen bu ek, Sarı Uygurcada diğer Güney Sibiryalı dillerinde olduğu gibi soyut ve somut adlar türeten işlek olmayan bir ektir. Sarı Uygurcada ekin işlek olmamasına rağmen işlevlerinin geniş olduğu görülmektedir. Ünlüyle ve *ğ*, *r* ünsüzleriyle biten sözcüklerden *+lık* eki görülürken *s* ünsüzünden sonra *-tık* eki görülür: *as+tık* “ziyafet” (< *as* “ağırlama, ikram, şölen”), *kın+dık* “göbek” (< *kın* “döl, insan nesli”), *kol+tık* “koltuk altı”, *uzun+luk* “uzunluk” (< *uzun* “uzun”), *qara+lık* “yas, matem” (< *qara* “kara, siyah”), *i*. Bir şeyin toplu olarak bulunduğu yeri gösteren adlar yapar: *yer+lık* “kabir, mezarlık” (< *yer* “yer, toprak”). Sifat yapar: *şkenci+lık* “ikinci, ikinci ile ilgili” (< *işkenci* “ikinci”), *kul+dık* ~ *k^hultık* “kül rengi, gri” (< *kul* “kül”), *sağ+lık* “sağlıklı, sağmal hayvan” (< *sağ* “sağlıklı”). Bir meslekle uğraşan kimseyi gösteren adlardan meslek adı yapar: *peg+lık* “başkanlık görevi”

Altaycada ek *+lık/+lik,+luk/+lük, +tık/+tik, +tuk/+tük, +dık/+dik, +duk/+dük* biçimindedir: *caqsı+lık* “iyi, iyileştirme”, *söz+lik* “sözlük”, *kün+dük* “günlük”, *kul+duk* “kölelik”, *mönkü+lük* “ebedilik”; Hakasçada işlek olmayan bir ektir. *+tış* /*+tik* biçiminde görülür: *pas+tış* “yönetici, idareci”, *tıs+tış* “rahatlık”, *tös+tık* “kök” (Arıkoğlu, 2012: 1094). Tuv. *dün+dük* “yurt içerisinden açıklan pencere” TuW 149. Yakutçada ekin *+lık/+lik, +luk/+lük, +tık/+tik, +tuk/+tük, +nik/+nik, +nuk/+nük* biçimleri mevcuttur. *ahılık* “yemek, yiyecek” (< *as*); *kıs+tık* “kışlık barınak”, *tün+nük* “pencere” (< *tüün* “gece”), *ot+tuk* “otlak” (Yıldız, 2007: 98-99).

2.12. +ncı / +nci

Asıl sayı adlarına gelerek sıra ve derece bildiren adlar türetir: *pir+ıncı* “birinci”, *işke+nci* “ikinci, üç+üncü “üçüncü”, *türt+ıncı* “dördüncü”, *pes+ıncı* “beşinci”, *a^hltı+ncı* “altıncı”, *yiti+ncı* “yedinci” *saqsı+ıncı* “sekizinci” *toqsus+ıncı* “dokuzuncu”, *on+ıncı* “onuncu”.

Altayca *+ınçı* /*+inçi/+ünçi* üç+ünçi “üçüncü”, *oduz+ınçı* “otuzuncu”, *toguz+ınçı* “dokuzuncu”, *bir+ınçı* “birinci”, Hakasça *+ıncı/+ıncı* *pir+ıncı* “birinci”, *iki+ıncı* “ikinci”, *tört+ıncı* “dördüncü”, *altı+ncı* “altıncı”, Yakutçada ek *+s* biçimindedir (Kirişcioğlu, 2012: 1244): *alta+ıs* > *altıs* “altıncı”, *sette+ıs* > *settis* “sekizinci”, *bies+ıs* > *behis* “beşinci”, *uon+us* > *onus* “onuncu”

2.13. +şke

Akrabalık adları yapmak için kullanılan bir ektir. *+şke* eki, Sarı Uygurcadaki *işke* “iki” sözcüğünün eklenmiş biçimidir: *akını+şke* “iki kardeş” Malov, sözcüğü *aka+ini+işke* biçiminde çözümler (Malov, 1957: 14) (*aka + ini + işke* Moğ. *aka* Lessing 59b + *ET ini* “küçük erkek

kardeş” ED, 1972: 170a, + işke “iki). krş. Tuv. -şkı(lar): *ava-şkılar* “aynı anneden olanlar”, *ada+şkılar* “aynı babadan olanlar”, *çenge+şkiler* “yengenin kardeşleri” (Arıkoğlu, 2012: 1164). *aki(lı)şkılar* “büyük ve küçük kardeşler” TuW 71.

2.14. +tus / +tüs

Tarihî ve modern Türk dillerinde işlek olmayan bir ektir. Sarı Uygurcada da yalnızca bir sözcükte tespit edilmiştir: *küntüs* ~ *kuntus* ~ *k^huntis* “gündüz, gün” (< *kün* “gün, güneş”). Krş. Hak. *kündüs* “öğle, öğle vakti” (HakTS 281a), Tuv. *hündüs* “gündüz” TuW 176, Yak. *künüs* “gün, gündüz” YakRS 198a.

3. Eylemden Ad Yapan Ekler

3.1. -cık

Eski Türkçede -çUk (Erdal, 1991: 357) biçiminde görülen eylemden ad yapan bu ekin Sarı Uygurcada denklığı -cık ekidir. Erdal, Eski Türkçede ekin -r ve -n ile biten köklerden sonra geldiğini ve araç adları yaptığını dile getirir: ET *sunçuk* “yatak, döşek”, *togurçuk* “tomurcuk”, *olorçuk* “oturak”, *bürünçük* “kadın başörtüsü”. Ek, Sarı Uygurcada da Eski Türkçede olduğu gibi dönüşlü çatı eki -n’den sonra görülür ve nesne adları yapar: SUyg. *dam-cık* “damla” (< *dam-* “damlamak”), *tüsen-cık* “döşek” (< *tüsen-* “yatar durumda olmak”), *yakın-cık* “battaniye, kapak” (< *yakın-* “örtünmek”), *yastan-cık* “yastık”. Altaycada da Sarı Uygurcada olduğu gibi dönüşlü ve edilgen çatılardan sonra -cık eki gelir: *uzan-cık* “bir işe yatkın yetenekli”, *aylan-cık* “girdap”, *baylan-cık* “sakınan” bk. ATS.

3.2. -dık

Eylemin anlamıyla ilgili adlar türeten çok yaygın olmayan bir ektir: *bas-dık* “baskı”, *kaz-dık* “ağacın, yumurtanın kabuğu (< *kaz-* “topraktan sökmek, koparmak”). İşlek olmayan bu ek için bk. Altayca *oy-dık* “Altay Türklerinin keçeden yaptığı çadır evin ortasına ateş yakmak için açtıkları çukur” (Dilek, 2012: 1027).

3.3. -(ı)ğ

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan bu ek, sıfat ve adlar türetir. ET -(X)g için bk. Erdal, 1991: 172 ve ötesi. Sarı Uygurcada bu ekle türetilmiş sıfatlar şunlardır: *açı-ğ* “ekşi, acı” (< *açı-* “ekşimek”), *dad-ığ* “tat, tatlı” (< *dat-* “tatmak”), *kıçı-ğ* “küçük” (< *kıçı-* “küçülme”). Sarı Uygurcada bu ekle türetilmiş adlar şunlardır: *dızığ* “kalem”, *tart-ıg* “ip” (< *tart-* “çekmek, uzatmak”), *tarı-g* “darı” (< *tarı-* “toprağı işlemek”), *ula-ğ* “bağ”, *yemiğ* ~ *emiğ* “göğüs, meme” (< *em-* “emmek”)

Tuvacada ek -g/-ıg/ıg, -ug/-üğ biçimindedir: *argı-g* “nakış, işleme”, *arı-g* “temiz”, *deri-g* “donanım”, *dile-g* “istek, rica” örnekler

için bk. TuW. Hakasçada ek *-ğ/-g*, *-ığ/-ik* biçimindedir: *arı-ğ* “temiz”, *huru-ğ* “kuru”, *sad-ığ* “satış” (örnekler için bk. Arıkoğlu, 2012: 1095).

3.4. -ğak

Marcel Erdal Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan bu ekin Eski Türkçede üç belirgin işlevi olduğunu dile getirir. 1. Hareket adı yapmak: *tutgak* “geceleyin düşman güçlerini ve ileri karakollarını yakalamak için çıkarılan atlı birlik”, *yatgak* “muhafız”. 2. Araç-gereç adı yapmak: *ilgek* “çengel, kanca”, *susgak* “kepçe”, *ugak* “dibek”. 3. Hastalık adı yapmak: *bezgek* “titreme, titretici sitma”, *kusgak* “kusma” (Erdal, 1991: 391 ve ötesi).

Sarı Uygurcada da ek, nesne ve araç-gereç adları türetir: *dara-ğak* “tarak” (< *tara-* ~ *dara-* “taramak”), *or-ğak* “orak” (< *or-* “biçmek”), *tamdır-ğak* “kibrit” (< *tamdır-* “yakmak”), *yimsa-ğak* “nesne” (< *yimsa-* “işletmek, kullanmak”).

Sarı Uygurcada ekin tespit edilen diğer bir işlevi ise sıfatlar türetmektir. Eylemden türemiş sıfat yapan sözcükler şöyledir: *casda-ğak* “aydınlık” (< *casda-* “parıldamak”), *danı-ğak* “tanıdık” (< *danı-* “tanımak”), *doz-ğak* “tok” (< *doz-* “doymak”), *sola-ğak* “kapalı” (< Çin. 锁 *suo* + Tü. *la-* *sola-* “kilitlemek”), *suda-ğak* “benzer” (< *suda-* “benzemek”), *tay-ğak* “kaygan” (< *tay-* “kaymak”).

Tuvacada ek *-kak/-kek*, *-gak/-gek* biçimindedir: *aaylaş-kak* “başarılı”, *bürüş-kek* “buruşmuş”, *dür-gek* “makara” bk. TuW. Altaycada ek *-gak/-gek*, *-kak/-kek* biçimindedir: *bus-kak* “yıkık, bozuk”, *tabış-kak* “bilmece”, *emiş-kek* “emzik, biberon”, *küy-gek* “yanıcı” (Dilek, 2012: 1023). Hakasçada ek, *-ğah/-hah*, *-gek/-kek* biçimindedir: *tırıs-hah* “buruşuk”, *tudıs-hah* “kavgacı”, *urus-hah* “dövüşçü”, *oñarıl-ğah* “zeki, anlayışlı”, *çırıl-ğah* “kıvrım” *sıs-kek* “şişkin”, *kilıs-kek* “uygun, yarar”, *kör-gek* “bakan, bakıcı”. Hakasça örnekler için bk. HakTS.

3.5. -gAn

-gAn eki Sarı Uygurcada eylemlere gelerek sıfatlar türetir: *belet-gen* “hazır” (< *belet-* “hazırlamak”), *bırık-gen* “birleşik” (< *bırık-* “birleşmek”), *ılda-ğan* “isli, ateşte kurutulmuş” (< *ılda-* “buğulamak, ateşte kurutmak”), *kula-ğan* “çalışan” (< *kula-* “çalıştırmak, iş vermek”), *sañkıla-ğan* “sarkık” (< *sañkıla-* “sarkmak”), *sız-gen* “şiş” (< *sız-* “şişmek”), *uz-ğan* “kesik, yırtık” (< *uz-* “kesmek”). Ekin, eylemlere gelerek adlar türettiği de görülür: *kağır-ğan* “makarna kavurması” (< *kağır-* “kavurmak”).

3.6. -ğı /-gi / -ki

Eylemler gösterdiği hareketle ilgili adlar türetir: *dahrt-ki* “bant, şerit”, *iş-ki* “içki”, *kez-gi* ~ *kezgı* ~ *kizgı* “giysi, giyim” (< *kez-* ~

kizgı “giymek”), *sana-ğl* “tesbih” (< *sana-* “saymak”), *şor-ğl* “süpürge” (< *şor-* “süpürmek”).

Tuvacada ek *-k1/-ki, -ku/-kü, -g1/-gi, -gu/-gü* biçimindedir: *keski* “keski” *bış-k1* “bıçkı” (Arıkoğlu, 2012: 1167), Hakasçada ek *-h1 / k1, -ğl / g1* biçimindedir: *kis-k1* “keski”, *sıbir-ğl* “süpürge” (Arıkoğlu, 2012: 1095). Altaycada *-k1/-ki, -g1/-gi* biçimindedir. *sibir-gi* “süpürge”, *tart-k1* “kaşağı”, *eş-k1* “kürek” (Dilek, 2012: 1024).

3.7. -ğış /-giş, -kış/-kiş

Eski Türkçe *-gUç* (Erdal, 1991: 359) ekinin Sarı Uygurcadaki denkliliği *-glş* ekidir. Erdal eki, eylemden ad yapan *-gU* ve küçültme eki *+ç* ile çözümler. Sarı Uygurcada ekin eylemin gösterdiği hareketle ilgili nesne adları ve soyut adlar türettiği görülür: *dahrt-kış ~ tart-kış* “terazi”, *oynas-kış* “oyun, eğlendirici olay, serüven” (< *oynas-* “birbiriyle oynamak”), *tam-kış* “yakıt” (< *tam-* “yanmak”), *te-ğış* “konuşma” (< *te-* “demek, söylemek”), *yi-ğış* “yenecek şey, yiyecek”, *yüvat-kış* “utanç” (< *yüvat-* “utanmak, çekinmek”).

Tuvacada ek *-kuş/-kiiş, -guş/-giiş* biçimindedir: *aat-kuş* “tahterevalı”, *dayan-guş* “değnek, sopa”, Hakasçada ek *-hış/-kış, -ğış/-gis* *kis-kış* biçimindedir: “keski”, *hır-gış* “kesme aleti” için bak. Arıkoğlu, 2012: 1095. Altaycada ek *-kış/-kiş, -gış/-giş* biçimindedir: *tut-kuş* “tutacak”, *soot-kış* “buzdolabı”, *öçür-güş* “ateş söndürme aleti” (Dilek, 2012: 1024).

3.8. -ığcı

Marcel Erdal Eski Türkçeden beri görülen *(X)gçl* ekinin Ana Moğolcadan ödünçleme olduğunu ve pek çok Moğol dilinde aynı işlevde kullanıldığını edile getirir (Erdal, 1991: 371) Sarı Uygurcada çok işlek olmayan bu ek, eyleme bağlı adlar yapar: *ay-ığcı* “konuşan söyleyen kişi; kehanette bulunan, kâhin” (< *ay-* “söylemek”).

3.9. -(ı)k

Eski Türkçeden beri işlek olarak kullanılan bu ek için Tekin, *(-U)k* biçimini vermekte ve eylemin sonucu adlar ve nitelikler türettiğini dile getirmektedir (Tekin, 2000: 92). Sarı Uygurcada ekin eylemlere gelerek onların gösterdiği hareketle, oluşla ilgili ad ve sıfatlar türettiği görülmektedir. Ek, ünlüyle biten sözcüklere *-k* olarak gelir: *ahsa-k* “aksak, topal” (< *ahsa-* “aksamak, topallamak”), *bezi-k ~ pezi-k* “büyük” (< *bezi-* “büyümek”), *uza-k* “uzak” (< *uza-* “uzamak”), *yama-k* “yamalık” (< *yama-* “yamamak”), *yasdı-k* “yastık”.

Ek, ünsüzle biten sözcüklere *-ık* olarak gelir: *aç-ık* “açık” (< *aç-* “açmak”), *ağır-ık* > *ağrık* “ağrı” (< *ağır-* “ağrımak, hastalanmak”), *a^hrdık* “artık, kalan” (< *a^hrt-* “artmak”), *cüğir-ık ~ cügrük* “rahvan” (< *cüğir-* “koşmak”), *emis-ık* “emzik (çocuklar için)” (< *emiz-*

“emzirmek”), *tel-ık* “delik, çukur” , *yar-ık* “yarık, açık, aralık” (< *yar-* “yarmak”), *yimit-ık* “toplantı” (< *yimit-* “bir araya toplamak”), *yüdur-ık* “öksürük” (< *yüdir-* ~ *yüdur-* “öksürmek”), *yuz-uk* ~ *yüzük* “Tanrıya adanmış (koyun)” (< ET *ıd-ok* “kutsal”).

Tuvacada ek, *-k*, *-ık/-ik*, *-uk/-ük* biçimindedir: *adır-ık* “ayrı; kol, ırmak kolu”, *aska-k* “topal, aksak” örnekler için bk. TuW. Hakasçada ek, *-h/-k*, *-ıh/-ik* biçimindedir: *hara-h* “göz”, *ıra-h* “uzak”, *aç-ıh* “açık”, *tiz-ik* “delik, deşik” (Arıkoğlu, 2012: 1095). Altayca *-ık/-ik*, *-uk/-ük* *uza-k* “uzak”, *ıra-k* “ırak”, *oy-ık* “oyuk” (Dilek, 2012, 1024) Yakutça *-ık/-ik*, *-uk/-ük*, *-k xon-uk* “yatacak yer”, *berik* “rüşvet” (< *bier-* “vermek”), *soruk* “görev” (< *soruy-* “görev vermek”) (Yıldız, 2007: 118).

3.10. -ım

Eski Türkçeden beri görülen *-(X)m* eki (Erdal, 1991: 290) bazen basit bazen de türemiş gövdelerden yeni adlar türetmiştir. Eski Türkçede genellikle iki heceli sözcükler (*ye-m* “yem, yiyecek” hariç) oluşturmuştur. Sarı Uygurcada da ekin eylemin anlamıyla ilgili iki heceli soyut ve somut adlar türettiği görülmektedir: *al-ım* “borç alma” (< *al-* “almak”), *duğ-ım* “doğum” (< *tuğ-* ~ *duğ-* “doğmak”), *yağ-ım* “yağış” (< *yağ-* “yağmak”), *yar-ım* “yarım” (< *yar-* “koparmak, parçalamak”).

Tuvacada ek *-m/-ım/-im*, *-um/-üm* biçimindedir: *dil-im* “kereste”, *öl-üm*, *ag-ım* “akım”, Hakasçada *-m/ım/ım* biçimindedir: *öl-ım*, *tıl-ım* “dilim”, *tür-ım* “dürüm”, Altaycada *-(I)m/-(U)m* biçimindedir: *öl-üm* “ölüm”, *kiy-im* “giyim”, *öz-üm* “ot, bitki” (< *ös-* “bitmek”) (Dilek, 2012: 1025), Yakutçada *-m/-ım* biçimindedir: *ıg-ım* “öfkeli” (< *ık-* “zorlamak, mecbur etmek”), *ıa-m* “sağılan süt, sağmal” (*ıa-* “sağmak”) (Yıldız, 2007: 119).

3.11. -ın / -in, -un / -ün, -n

Erdal, Eski Türkçeden beri görülen *-(X)n* ekinin geçişli kökler için nesne, geçişsiz kökler için özne adı oluşturduğunu ifade eder (Erdal, 1991: 300). Sarı Uygurcada ek harekete bağlı, eylemin sonucunu gösteren adlar türetir: *at-ın* “atış” (< *at-* “ateş etmek”), *kel-in* ~ *k^heln* “gelin, eş”, *tut-un* ~ *tüt-ün* “tütün” (< *tut-* ~ *tüt-* “duman çıkmak, tütme”), *yığ-ın* “yığın; yumak (yılan için)” (< *yığ-* “yığmak, biriktirmek”).

Tuvacada ek *-n/-ın/-in*, *-un/-ün* biçimindedir: *çid-ın* “yatak”, *ugaa-n* “düşünce” (Arıkoğlu, 2012: 1167), Hakasçada *-n / -ın* biçimindedir: *çun* “yığın”, *ağ-ın* “akın”, *çad-ın* “yatma” (Arıkoğlu, 2012: 1096), Altaycada *-n/-ın/-in*, *-un/-ün* biçimindedir: *büdün* “bütün” (< *büt-* “tamamlamak”), *ag-ın* “akarsu”, *oy-ın* “işleme, oyma”. Yakutçada

işlek olmayan bir ektir. *büt-ün* “bütün”, Dolganca *aagin* “okuma, okuma sanatı” (< *aak-* “okumak”) (Yıldız, 2007: 122).

3.12. -kıcı /-ğıcı

Eylemlere gelerek o işi yapanı, o işle uğraşanı gösteren, eylemin anlamıyla ilgili adlar türetmeye yarayan bir ektir: *gör-gıcı* “tanık, şahit” (< *gör-* “görmek”), *kol-kıcı* “dilenci” (< *kol-* “istemek”), *ay-ğıcı* “konuşan, söyleyen kişi” (< *ay-* “söylemek”).

3.13. -ma/-me, -ba/-be, -pa

Eylemin anlamı ile ilgili soyut ve somut adlar türetir. Kalıcı adlar yapar: *al-ma* “alma, ele geçirme”, *bañnas-ma* “yardımcı” (< *bañnas-* “yardımlaşmak”), *çoke-ma* “sandalye” (< *çoke-* “oturmak”), *gezği di^hk-be* “yama”, *kol-ma* “dilenci”, *kuras-ma* “güreş” (< *kuras-* “güreşmek”), *kol-* “istemek”), *tız-ma* “yazı, yazma” (< *tız-* “yazmak”), *yör-me* “örgü (saç)” (< *yör-* “örmek”).

Ekin ayrıca meslek adı yapma işlevi de vardır: *ezert-be* “rehber” (< *ezert-* “rehberlik etmek”), *ıs tu^htpa* “işçi” (< *ıs* “iş” *tu^ht-* “tutmak”), *kısı yulır-me* “cellât” (< *yulır-* “öldürmek”), *kim kara-ma* “doktor” (< *kim* “hastalık” *kara-* “bakmak”), *koy ko^hkar-ma* “çoban”, *kus o^hkar-ma* “sığır çobanı” (< *kus* “sığır” *o^hkar-* “otlatmak”), *mal kara-ma* “çoban” (< *mal* “hayvan” *kara-* “bakmak”), *mal o^hkar-ma* “çoban”, *menek oyna-ma* “kumarbaz” (< *menek* “para”), *temir sok-pa* “demirci” (< *sok-* “dövmek”), *yer tar-ma* “çiftçi”, *yiz sok-pa* “dokumacı” (< *yiz* “kumaş” *sok-* “vurmak”). Ayrıca bk. Roos, 2000: 136.

Roos, ekin bir adın niteleyicisi olarak da kullanılabileceğini ifade eder: *ıs tu^ht-pa yer* “iş yeri” (< *ıs* “iş” *tu^ht-* “tutmak” *yer* “yer”), *sık kara-ma kısı* “koruma” (< *sık* “kapı”, *kara-* “bakmak”, *kısı* “kişi”), *temir sok-pa yü* “demirhane” (< *temir* “demir” *sok-* “vurmak” *yü* “ev”), *yerla-ma kısı* “şarkıcı” (< *yerla-* “şarkı söylemek” *kısı* “kişi”), *yiz ti^hk-pi kısı* “terzi” (< *yiz* “kumaş” *ti^hk-* “dikmek” *kısı* “kişi”) (Roos, 2000: 136).

Tuvacada işlek olmayan bir ektir: *ajıldajıl-ba* “ortak çalışmaya katılım” TuW 70, *tirt-pa* “çengel” (Arıkoğlu, 2012: 1168), Hakasçada ek *-ba/-be, -ma/-me, -pa/-pe* biçimindedir: *çar-ba* “yarma”, *hıy-ma* “kıyma” (Arıkoğlu, 2012, 1096), Alt. *car-ma* “yarma”, *talda-ma* “seçkin”, *ildir-me* “tasma” (Dilek, 2012: 1025), Yak. *ba üür-be* “sürü” (< *üür-* “sürmek”), *uol-ba* “kurumuş ot bürümüş su birikintisi” (< *uol-* “kurumak, solmak”) (Yıldız, 2007: 120).

3.14. -mak/-mek

Eylemin anlamı ile ilgili kalıcı adlar yapan bir ektir: *yaz-mak* “az yağda kızartılmış börek; yumurtalı börek”, *ıl-mek* “ilme, ilmik”, *kağır-mak* “kavrulmuş tahıl” (< *kağır-* “kavurmak”).

3.15. -mır

Eski Türkçede *-mXr* eki ile türetilmiş *almır* “hırs”, *yağmur* “yağmur”, *kömür* “kömür” (< *köñ-mür*) (Erdal, 1991: 389) sözcükleri bulunur. *-mXr* eki, Genel Türkçede çok sık rastlanan bir ek değildir. Sarı Uygurcada da az sayıda örnekte tespit edilmiştir: *kömür* ~ *khemir* “kömür” (< *küy-* “yanmak”), *yağ-mır* “yağmur” (< *yağ-* “yağmak”). krş. Yak. *samır* “yağış yağmur”, Hak. *nañmır* “yağmur”, Alt. *cañmır*.

3.16.-(ı)s

Sarı Uygurca *-(ı)s* eki, Eski Türkçe *-(X)s* ekinin (Erdal, 1991: 262) denkliğidir. Eylemden ad yapan bu ek, eylemin anlamıyla ilgili kalıcı adlar türetir: *bol-ıs* “âdet, alışkanlık, gelenek” (< *bol-* “olmak”), *bağda-s* “bağdaş kurma” (< *bağda-*), *oyna-s* “oyun, eğlendirici olay” (< *oyna-* “oynamak”), *tanı-s* “tanıdık, arkadaşı” (< *tanı-* “tanımak”).

Hakasçada ek, *-s/-ıs/-ış* biçimindedir: *çurta-s* “yaşayış”, *sağın-ıs* “düşünüş”, *at-ıs* “atış” (Arıkoğlu, 2012: 1095), Altaycada *-ış/-ış*, *-uş/-üş* biçimindedir: *cüz-üş* “yüzüş”, *cür-üş* “yürüyüş”, *süü-ş* “sevgi” (Dilek, 2012: 1026), Tuvacada *-ş/-ış/-iş*, *-uş/-üş* biçimindedir: *kör-üş*, *tanı-ş*, *ün-üş* “bitki”. Yakutçada *-s* biçimindedir: *algıs* “hayırlı dua” (< *alğaa-*), *ağış* “sayı” (< *aax-* “saymak”) (Yıldız, 2007: 123).

4. Sonuç

Sarı Uygurca ad yapım eklerinin ele alındığı bu çalışmada, elde edilen veriyi şu şekilde özetleyebiliriz:

- Sibiryaya grubu dil özellikleri gösteren Sarı Uygurcaya ait ad yapım eklerinin yalnızca Sibiryaya dillerinde değil, diğer Türk dillerinde de büyük oranda mevcut olduğu görülmektedir.

- Sarı Uygurcanın bir Sibiryaya grubu dili olarak görülmesinin en büyük morfolojik kanıtı ise diğer Sibiryaya dillerinde olduğu gibi yokluk eki *+sIz*’ın olmamasıdır. Bu ek yerine *yok* sözcüğü kullanılmaktadır.

- Sarı Uygurcada en işlek addan ad yapım ekinin sıfat yapan *+lığ* ve türevleri olan *+dığ*, *+niğ*, *+tığ* ekleri olduğu görülmektedir. Addan ad yapan, soyut ve somut adlar türeten *+lık* eki ise diğer Sibiryaya dillerinde (Altayca hariç) olduğu gibi, Sarı Uygurcada da çok fazla örnekte görülmemektedir.

- Sarı Uygurcada bazen incelik-kalınlık uyumuna uyulmadığı görülmektedir. Tespit edilen bütün örneklerde *+lığ*, *+lık* ekleri ve türevleri kalın ünlülüdür: *kempeş+tığ* “süslü”, *menek+tığ* “paralı”, *yüz+dığ* “yüzlü”, *köz+dığ* “gözlü”, *tegermen+niğ* “değirmenli”, *işkenci+lık* “ikinci, ikinci ile ilgili”, *peg+lık* “başkanlık görevi”, *yer+lık* “kabir, mezar”.

Kısaltmalar

Alt : Altayca

ATS : bk. Naskali, Gürsoy Emine ve Muvaffak Duranlı

DLT : bk. Atalay, Besim

ED : bk. Clauson, Gerard

Hak. : Hakasça

HakRS : bk. Baskakov, N. A., A.İ. İnkijekova-Grekul

HakTS : bk. Naskali, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç

Moğ. : Moğolca

RusAS : bk. Baskakov, N. A.

RusYaS : bk. Afanas'yev, P. S. ve L. N. Haritonov

SUyg. : Sarı Uygurca

TSa : bk. Vasiliev, Yuriy

Tuv. : Tuvaca

TuvRS : bk. Palmbah, A. A.

TuW : bk. Ölmez, Mehmet

Tü. : Türkçe

Yak. : Yakutça

YakRS : bk. Sleptsov

KAYNAKLAR

AFANAS'YEV, P. S. Ve L. N. HARİTONOV (1968), *Russko-yakutskiy slovar'*, Moskva.

ARIKOĞLU, Ekrem (2012), "Tuva Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 1149-1228.

ARIKOĞLU, Ekrem (2012), "Hakas Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 1085-1148.

ATALAY, Besim (2006), *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks" IV*, 5. bs. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BASKAKOV, N. A. (1964), *Russko-altayskiy slovar'*, Moskva.

CHENG, Shiliang (1997), *Tujue Bijiao Yuyanxue*, (A Comparative Study of The Turkic Languages), Şinciang Halk Yayınevi, Ürümçi.

CLAUSON, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.

Cunğodiki Türki Tiller (1987), Şinciang Daşü Neşriyatı, ss. 244-285.

- DİLEK, Figen Güner (2012), "Altay Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 1009-1084.
- ERDAL, Marcel (1991), *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Otto Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- HAHN, F. Reinhard (1998), "Yellow Uyghur and Salar", *The Turkic Languages*, Ed. Lars Johanson, Éva Á. Csató, Routledge, London, ss. 397-402.
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2012), "Saha Türkçesi", *Türk Lehçeleri Grameri*, Ed. Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 1229-1284.
- KONONOV, A. N. (1969), "İsim ve Sıfatların Küçültme Şekilleri ve Söz Yapımı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1968*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, ss. 81-88.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- LESSING, Ferdinand D., (1960), *Mongolian-English Dictionary*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- MALOV, Sergey Yefimoviç (1957), *Yazık jyoltıh uygurov: Slovar' i grammatika*, Alma-Ata.
- MALOV, Sergey Yefimoviç (1967), *Yazık jyoltıh uygurov: Teksti i perevodı*, Moskva.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, Muvaffak Duranlı (1999), *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç (2000), *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- NUGTEREN, Hans ve Marti ROOS (2006), Prolegomena to the classification of Western Yugur. *Exploring the Eastern Frontiers of Turkic*, Ed. Marcel Erdal and Irina Nevskaya, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, ss. 99-130.
- ÖLMEZ, Mehmet (2007), *Tuwinischer Wortschatz mit alttürkischen und mongolischen Parallelen, Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle*, Wiesbaden.
- PAL'MBAH, A. A. (1953), *Russko-tuvinskiy slovar'*, Moskva.
- ROOS, Martina Erica (2000), *The Western Yugur (Yellow Uygur) Language, Grammar, Text, Vocabulary*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Rijks Üniversitesi, Leiden.
- SCHÖNİG, Claus (1997), "A new attempt to classify the Turkic Languages (I)", *Turkic Languages* 1, ss. 17-133.
- SCHÖNİG, Claus (1998), "South Siberian Turkic", *The Turkic*

- Languages*. Ed. Lars Johanson, Éva Á. Csató. Routledge, London, ss. 403-416.
- SLEPTSOV, P. A. (1972), *Yakutsko-russkiy slovar'*, Moskva.
- TEKİN, Talat (1982), "On the Structure of Altaic Echoic Verbs in {-kIrA}", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 36, ss. 503-513.
- TEKİN, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Ankara.
- TENİŞEV, E. Rahimoviç, B. H. TODAYEVA (1966), *Yazık jyoltıh Uygurov*, Moskva.
- TENİŞEV, E. Rahimoviç (1968), *Tuvinsko-ruuskiy slovar'*, Moskva.
- TENİŞEV, E. Rahimoviç (1976), *Stroy sarıg-yugurskogo yazıka*, Moskva.
- VASİLİEV, Yuriy (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- YILDIZ, Hülya (2007), *Orhon Türkçesi İle Yakutçanın Sözvarlığı ve Söz Yapımı Bakımından Karşılaştırılması*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir.